

sztochasztikusává válik: dialektikusabb, gondolkodóbb, a tragédia lehetőségét is magában hordozó lesz, a pátosz helyét az irónia, a groteszk foglalja el, megjelenik a paradoxitás, a polifónia. Béládi árnyaltabbá akarja tenni a Király adta képet. Az irónia, a groteszk, az abszurd — mondja Béládi — se az antropológiai optimizmus, se a pesszimizmus irányába nem mozdítja az irodalmat. Kenyeres Zoltán „a sokszínűség harmóniáját” hangsúlyozza, s azt, hogy végre a „szükségletdimenziók által vezérelt irodalom” mellett „az értékek által vezérelt irodalomtípust” is a magyar irodalom szerves részeként fogadjuk el. Nagy kár, hogy a határainkon kívüli magyar irodalmakról legföljebb csak utalásokban esik szó. Pedig éppen a hetvenes években ezek az irodalmak a magyarorszáigival egyenrangúvá fejlődtek. Voltak évek, amikor (különösen a prózában) onnan kaptunk több fontos művet, több újdonságot.

A Történelmi jelen idő A felszabadulás utáni magyar irodalom című kézikönyv megjelenéséig (sőt, azután is) az irodalom iránt érdeklődők, tanárok, diákok számára egyaránt fontos kiadvány lesz. (RTV—Minerva, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.)

OLASZ SÁNDOR

A szintézis lehetősége

NAGY GÉZA: AZ EGYEDI EGYETEMES — JEAN-PAUL SARTRE — EGY POLGÁRI FILOZÓFUS-MŰVÉSZ EGYÉNI ÉS TÁRSADALMI KALANDJA A XX. SZÁZADBAN

Nagy Géza tanulmányát Sartre életében írta, de halála után jelent meg. Sartre „kalandja, felismeréseinek sora, sok hibája és döntése egyetlen nagy szintézissé, egyetlen érvényű üzenetté lett”. (10 old.) Befejeztetett, így kéne inkább mondani. Sartre — mint minden ember — szintézist próbált teremteni: lehetőség volt az írás. Amíg így volt, addig a kritikuskak nem volt joga szintézisre — most ez lett a feladata. Ezt a tényt vetíti ki Nagy Géza az idézett mondatba, így teszi szorítóbbá a kritikuskak igazát. Tisztázni lehet, vajon eljutott-e Sartre — élete végére — valamilyen szintézishez. Értelmezni lehet műveinek egészét. Nagy Géza tanulmánya e két feladat küszöbén záródott. Elemzéseim nem addig a jelenig követik Sartre pályáját, amelyben ő — Nagy Géza — a tanulmányt írta, hanem megállnak a Flauberttről szóló hatalmas mű előtt: az utolsó korszak küszöbén. Akarat szerint marad nyitva a témája, mert ez felelt meg az akkori helyzetnek. Nagy Géza önmérséklete számolt a szerző — Sartre — szabadságával. Ma már csak ez értelmezésnek van szabadsága. Élni vele feladat: izgalmas kutatást ígér és nagy munkát. Remélem, Nagy Géza ezt is vállalja. Mostani kötete előkészítés is lehet.

Érdemes tehát nemcsak azt nézni, amit közvetlen tartalma szerint nyújt, hanem azt is, amiben folytatás nyitható belőle. Különösen, hogy az első szempont szerint vett értékek a másodikra biztatnak, kedvet adnak az olvasónak, hogy Nagy Géza második Sartre-könyvét várja és várja el. A megfontoltság, amivel most megjelent munkájában a lehetőségekhez alkalmazkodik, csak még jobban biztat. A megfontoltság különben általánosabb erénye a könyvnek. Azért, mert a szerző biztonságát alapozza meg. Azt a biztonságot is, amivel Nagy Géza témájának gazdag anyagában választani tud. És azt, amivel nem a könnyebb és szokottabb utat, nem a részletek sokaságánál — a mindent átfogás görcsös akaratából való — kitergetését választja. Nem a mindent megmagyarázás vágya fűti őt — gondolom tudja is, hogy az efféle végül mindig felületességhez vezet. Inkább összefogásra — szintézisre — törekszik.

Ennek érdekében alakítja ki további választásokkal munkamódszereit. Választásokat mondtam, a vezérfonalnak használt szűkebb téma ezek egyike. Azt a kalandot emeli ki erre a lehetőségek közül, amely az egyén önmegalapozását, az egyéniség kibontakoztatását valósítja meg: mindig nyitott cselekvésekben. Így teremti Nagy Géza magának lehetőséget, hogy olyan elméleti képet és értelmezést adjon Sartre-ról, amely mintegy belülről fog át mindent. Egy másik választássor az ehhez a vizsgálathoz legjobban megfelelő Sartre-műveket emeli ki sokaságukból. A tanulmány egy-egy művet elemez, de mindet úgy, hogy egy-egy általánosabb, elméleti probléma keretébe helyezi. Így a művek magyarázatot adhatnak az elméleti problémákra, az elméleti fejtegetések pedig megvilágíthatják a műveket. E kölcsönösségek sora végül olyan gondolatmenetet alakít ki, amely meggyőzővé teszi a tanulmányt mint egészet.

Nagy Géza a gyakorlatból tudja, hogy mindenki mindig saját igazságai szerint magyaráz. De ő vállalja is ezt. És így munkája nem azért meggyőző, mert „az” — Istennél levő — igazságot érveli meg, hanem azért, éppen azért, mert a sajátját fejtí ki. Lehet — az olvasó igazságai szerint — egyetérteni vele vagy nem: igazságai, így is úgy is, megállnak, és az olvasó mindkét esetben haszonnal olvassa könyvét.

Kétségtelen, hogy az ilyen tárgyalási mód számít a témában való jártasságra. De rá is bízhatja erre magát, mert Magyarországon akkor is eléggé ismert Sartre, ha a filozófiai írásainak eddig csak minimális része jelent meg — annál olvasottabbak ugyanis más művei. Jogos is ez az eljárás, mert az olvasó gondolkodásával számol. Magát tiszteli meg Nagy Géza azzal, hogy olvasóját gondolkodó embernek és nem műveletlen ostobának tekinti, hogy nem veszi olyanoknak, akinek mindent meg kell magyarázni és még azt is szájába kell rágni.

Megérdemelte volna ez a kötet, hogy szélesebb olvasókörhöz szóló és ahhoz el is jutó formában jelenjék meg. Különösen mert olvasmányos is — világos és jól megírt munka.

Sok fontos kérdést tárgyal Nagy Géza ebben a kis könyvben, de csak egyet említék ezek közül. Azért, hogy bővebben tehessem, és mert a szintézishez — tehát a munka folytatásához is — kapcsolódik. Egyet, amely központi szerepet játszhat Sartre egész életművének megértésében, pályáján sokrétű problémáinak kibogozásában. Mert abban is segíthet, hogy ez a kettő egységgé váljék és így szintézissé legyen az elemzés. Ami akkor válik lehetségessé, ha azt a problémát ragadjuk meg, amely Sartre belső fejlődésében a szintézisre való törekvés lehetőségeit és annak kötéseit alakította ki. Megkönnyíti és indokolja is a kiemelés, hogy Nagy Géza elemzését részben ilyen — jól kiválasztott — probléma köré rendezte. Amikor ennek során Sartre-t polgári filozófusnak és írónak mondja, akkor ez az értékelése egybe is vág azzal, ahogy Sartre saját helyzetét és álláspontját jellemezte. Valóban: ez Sartre számára olyan központi probléma volt, amellyel ismételtelen foglalkozott.

Sartre életművét, mint mindenkiét, ellentétek járják át meg át. De a polgári világhoz való viszony sajátos ezek között. Irodalmi alkotásai által Sartre nemcsak megvalósítja a polgári szemléletmódot, de vállalja is annak polgári jellegét. Társadalmi és publicisztikai műveiben viszont mind élesebben támadja és tagadja a polgárit. Ez az ellentét 1946 után bontakozik ki, hogy végül a Flauberttről szóló könyvei egyrészt, politikai nyilatkozatai és aktivizmusa másrészt más-más, külön pólusokká válnak benne. A filozófiai írásokban aztán mind a két álláspont jelen van — előbb inkább az állítás, később inkább a tagadás uralkodik bennük. A munkásmozgalomhoz való viszonya, a kommunista mozgalomra vonatkozó — váltásokkal és következetlenségekkel teli — álláspontjai ennek az ellentétnek a feszítéséből formálódtak ki azon az alapon, hogy az ellentét átélési módja belső bizonytalanságot teremtett.

Sartre vállalta a polgári világot, sok értékét tudatosan védte, ugyanakkor bírálta és tagadta számos vonatkozását, sőt annak megdöntését remélte. Ebben azonosnak vette azt, amit nem tudott és nem is akart vállalni és azt, amiről nem tudott és nem is akart lemondani. Ilyen ellentétben élte életét és ezt így tudta. Csakhogy ez a polgári világ és a tőkés termelési viszonyok alapjaiban téves azonosítására épült.

Mint Nagy Géza is mondja — a polgári fejlődés „több száz éves”. Első szakasza az ezredforduló utáni városiasodással kezdődött: jóval megelőzte hát a tőkés fejlődés kezdeteit. A kapitalizmus így ebben a fejlődésben csak egy szakasz lehet, amelyben a polgári és a tőkés viszonyok összefonódnak ugyan, de nem azonosak. A magyar, a némethez hasonlóan, meg is különbözteti a polgár és a burzsoá fogalmait — a polgár nem jelenti a tőkést. A burzsoá osztályfogalom így szűkebb, mint a polgár fogalma. A társadalmat minden osztálya és rétege együtt teszi polgárivá.

Sartre problémája az értelmiség. Ez pedig helyzete, jellege és feladata szerint polgári ugyan, de nem tartozik a burzsoáziához, vagyis a tőkésosztályhoz. Érthető ez, ha értelme szerint vesszük az osztály fogalmát. Az értelmiségnek más lehet a viszonya a polgári világhoz, mint a tőkeviszonyhoz: anélkül, hogy ez ellentmondás lenne.

Igaz van Nagy Gézának abban is, hogy a polgárit az individualitás szerepével köti össze, de ezzel a viszonyoknak csak az egyik oldalát adja meg — igaz azt, amely Sartre-t leginkább foglalkoztatta. A polgáriásodás másik, ettől szétválaszthatatlan, társadalmi oldala a demokratizmus kialakulása. Ez pedig a társadalmi viszonyok olyan általános rendezési módja, amelyben a politikai demokrácia csak az egyik szint. És ez is a városiasodással indult el, és ennek is csak sajátos formát adtak a tőkés viszonyok.

Annál is inkább így van ez, mert a polgári demokrácia végül is a burzsoáziával szemben szélesedett ki. A proletariátus által, amikor az magának mint osztálynak harcolt ki jogokat, és amikor megteremtette érdekei társadalmi megfogalmazásának formáit, kialakította az ezek szerint való küzdelmet. Az angol demokráciát is a munkások harca szélesítette ki a múlt század első felétől és teljesítette ki a századfordulótól kezdve úgy, hogy a polgári viszonyok a proletariátus társadalmon belüli — politikai és gazdasági — helyének megteremtésével váltak társadalmivá.

A tőkeviszonyok kritikája részben ennek volt folytatása. Főként a munkások osztályharcának gyakorlatában. A polgári és a tőkés viszonyok azonosítása inkább — nagy részben — a burzsoázia érdekeinek felelt és felel meg. Ez azt jelenti, hogy a polgári viszonyok alapján egyaránt lehetséges a tőkeviszony kritikája is és annak igazolása is.

A polgári és a tőkés viszonyok azonosítása továbbá olyan helyzetet teremt, amelyben az alternatívák mindegyike csak elidegenítő választást tesz lehetővé és csak a személyiség megcsonkításához vezethet. Ez az azonosítás különösen éles, megoldhatatlan ellentmondásba zárja azt az értelmiségit, aki sem a polgári fejlődés eredményeiről — demokratizmusról —, sem pedig a tőkés viszonyok elleni küzdeletről nem akar lemondani. Minthogy ez jellemezte Sartre tudatvilágát, érthető, hogy fejlődését — annak egész menetét és sok-sok részletét egyaránt — ebből az ellentmondásból lehet legkönnyebben megérteni.

Az öregség természetesen törekszik arra, hogy az egész életet egységbe helyezze, mert így zárhatja szellemileg le azt a pályát, amit a halál csak megszakít. Ez az egység — a szintézis — Sartre-nál attól függött, hogy az említett alapvető belső ellentétet fel tudja-e oldani. Aminek pedig az volt a feltétele, hogy az említett azonosításból tudjon kitörni. Hogy ez sikerült-e neki, azt azonban csak további kutatások tisztázhatják. Ezért szerintem ezekre a kérdésekre kell, hogy Nagy Géza további munkája választ találjon. *(Akadémiai.)*

TORDAI ZÁDOR